

Preier Zsuzsanna*

Moson vármegye kulturális egyesületeinek bemutatása a 19. század végén, különös tekintettel a Mosoni Társaskör és a Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet tevékenységére

1. Bevezetés

1.1. Moson és Magyaróvár rövid történeti bemutatása

Moson és Magyaróvár (1939 óta Mosonmagyaróvár) a Hansági Múzeumban őrzött leletek alapján is bizonyítottan több mint kétezer év óta lakott hely. Ez a vidék a római légióktól kezdve szinte valamennyi vándorló törzsnek szálláshelyet biztosított hosszabb-rövidebb időre¹. A római kori Ad Flexum (Magyaróvár) észak felől, a Duna túlsó partjáról érkező támadások ellen védte a birodalom határait s a Duna mentén húzódó, a kereskedelme mellett elsődlegesen hadászati célra kiépített utat. Hasonló szerepe volt később Mosonnak, amely a magyar honfoglalást követően már a nyugatról jövő támadások kivédésére épült. A mosoni vár pusztulása után ezt a szerepet Óvár vette át.² A Lajta–Sár mentén húzódó határok védelmét már I. István korában Moson vármegye volt hivatott betölteni. A vármegye egyike volt az „ezeréves” Magyarország legrégebb és legkisebb vármegyéjének. Moson mint királyi vár és megyeközpont a magyar határok nyugati védelmét látta el. A vár fennállásának és a település várossá fejlődésének Ottokár cseh király hadjárata vetett véget, aki 1271 áprilisában betört az országba. Moson fejlődése egy időre megállt, Óvárot viszont a fejlődés egyre gyorsuló ütemben indult meg.³ Moson és Óvár városiasodását a helybéli kereskedelem és ipar – főleg malomipar – határozta meg. A szemmel látható fejlődést ismerte el Erzsébet, özvegy királyné, amikor 1354-ben a királynői városok rangjára emelte, és többé-kevésbé a királyi városok kiváltságaiban részesítette Óvárt. A várost II. Lajos 1522-ben Budán tartott menyegzője alkalmával feleségének, Mária királynénak adományozta, ettől kezd-

ve a vár és az uradalom sorsa összefonódott a Habsburg családdal.⁴

Moson vármegyét meghatározóan három népcsoport lakta: a magyar, a német és a horvát. A magyarok elsősorban földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Az ipar nálunk kisebb jelentőségű volt.⁵ Ruházatban őrizték a magyar viseletet, csak kevesen hordták a németet. Gyermekeiket úgy nevelték, hogy ne szakadjanak el az ősi szokásoktól.⁶ A német népcsoport nyelvterülete a legnyugatibb községtől, Császárkőbányától keletre, a Rajka–Levél–Mosonszolnok–Mosonszentpéter vonalig terjedt. A német lakosság nem volt őslakó, századokon át megszakításokkal települt be a vármegye területére. Foglalkozásukra nézve földművesek. Ez a kezdetektől kereskedelemmel és fuvarozással párosult, s így együtt vált vagyonosodásuk alapjává. A magyaroknál már jobb módban éltek. A Moson megyei németiség hazafias érzületéről az évszázadok során mindig tanúbizonyságot tett, és valahányszor a haza megmentéséről volt szó, ott küzdött magyar testvérei oldalán.⁷ A horvátok a határmegye északnyugati végein csaknem összefüggő nyelvterületet alkottak Pándorfalutól az országhatárig. Ezen kívül nyelvszigetként Horvátkimlét lakták még. A horvátok is elsősorban földműveléssel foglalkoztak, de a németekhez hasonlóan területi elhelyezkedésük szinte predesztinálta őket a közvetítő kereskedelembe és a fuvarozásba, ugyancsak Bécs irányába. Bél Máttyás feljegyzései szerint tanulni vágyó, fogékony, szorgalmas és rendszerető nép.⁸ Moson vármegye lakossága az állandó háborúskodások, Bécs közelsége, valamint a gyakori betelepüléseknek köszönhetően erősen elnémetesedik, sőt az 1880-as évekre már az ország legnémetebb települése válik. A három nagy népcsoport az 1910. évi népszámlálási adatok alapján a kis nemzetiségeket leszámítva az összlakosság 98,5 százalékát tette ki. Ebből a németek a népesség 55 százalékát, a magyarok 34,9 százalékát, a horvátok pedig 8,6 százalékát tették ki.⁹ Magyaróvár volt Moson megye székhelye, a törvényhatóság és az állami szakigazgatás bizottságaival és hivatalaival együtt. Ezen központi szervek jelenléte miatt az ügyes-bajos dolgaikkal a megye minden részéből a székhelyre érkezők nagy forgalmat bonyolítottak le.¹⁰

A növénytermesztés magas fokú művelésében fontos szerepet töltöttek be a különböző egyesületek és kísérleti intézetek. Az 1892-ben alapított Mosonvármegyei Gazdasági Egylet mindvégig segítette a gazdákat előadásaival és útmutatóival. Ezen oktatószerepben ugyancsak jelentős volt az országban második főiskolai intézményként 1818 októberében alapított magyaróvári Gazdasági Tanintézet, amelyet I. Ferenc József 1874-ben akadémiává minősített. A magyar mezőgazdaság előrelépésében, minőségi fejlesztésében jelentős szerepe volt a Földművelésügyi Minisztérium által 1891-ben alapított Növénytermelési Kísérleti Állomásnak. A Tejgazdasági Kísérleti Állomás a századfordulótól induló és gomba módra szaporodó tejszövetkezetek, valamint a gyorsan fejlődő tejipar munkáját segítette.¹¹ Célszerű volt a helyi mezőgazdasági termékeket helyben feldolgozni, ezért a már meglévő ipar és az újonnan ipar, gyáripari alapítások is mezőgazdasági vonatkozásúak voltak. A 19.

* Preier Zsuzsanna, jegyző, Szilsárkányi Közös Önkormányzati Hivatal, ORCID: 0009-0001-7697-5088

század végére Nyugat-Magyarország egyik legnagyobb gyárvállalatává nőtte ki magát a mosoni Kühne-gyár, ki-
rendeltségei révén termékeivel szinte az egész országot
behálózta. A kiegyezést kö-
vető gazdasági konjunktúra
a hiteléletet is megélénkít-
tette. Magyaróvárott és Mo-
sonban is működött takarékpénztár, a vállalkozók és a
gazdák sűrűn igénybe vették
a kínáló hiteleket.¹²

A piarista rend 1739-ben
alapított Magyaróvárott gim-
náziumot. Mivel a gimnáziumba csak fiúnövendékek
tanulhattak, a magasabb kép-
zettségre vágyó és hivatott
leánynövendékek számára
az Irgalmas Nővérek 1886
végén Felsőbb Leánynevelő
Intézetet nyitottak. A ma-
gyaróvári városrész egyik
nevezetessége a ma ismét
Hildegardium néven ismert
rég óvoda, amely 1882 óta
működik. Névadója a ma-
gyaróvári Hildegard-Egylet,
amely 1874-ben kezdődő
tevékenysége révén a város
nevelésügyének fő előmoz-
dítója volt. Az óvoda ala-
pításának évében Albrecht
főherceg támogatásával
alakult meg a Magyaróvári
Hildegard Jótékonyági Nő-
egylet. Fő célja a szegények
segélyezése volt. Mosonban

1891-ben Ostermayer Károly kereskedő végrendeletében
házat ajánlott fel egy óvoda létesítéséhez, amely azóta is
az ő nevét viseli.¹³

Czéh János lakásán 1838-ban nyitott kölcsönkönyvtá-
rat, amely az ország első ilyen jellegű intézményei közé
tartozott, ahol a magyar mellett német és francia nyelvű
könyveket is lehetett kölcsönözni.¹⁴

A kiegyezést követően Moson megyében lassú volt az
egyesületalakulás üteme, melyet ha összevetünk a Dél-
Dunántúl hasonló időszakával, akkor nem láthatunk jelen-
tősebb eltérést. Azt az országos törekvést, hogy a megye
egyesületei a Dunántúli Közművelődési Egylet tagjaivá
váljanak, nem sikerült maradéktalanul megvalósítani.
Az első periódusban, mely 1875-ig tartott, nagyon lassan
emelkedett az évente engedélyezett egyesületek száma.
1875 és az 1882 közötti időben ennek üteme még jobban
lelassult, s csak a következő évtizedben indult be a koráb-
biakhoz képest jelentősebb növekedés.¹⁵ 1876-ban alakult
meg az Önkéntes Tűzoltó-Egyesület Mosonban és Ma-
gyaróvárott egyaránt. Minden nagyobb eseményen szerep-
eltek, rendszeres szervezeti életet éltek, összejöveteleket,
tanfolyamokat szerveztek.¹⁶

Magyaróvár történetében ugyancsak reformkori kez-
deményezés volt a betegek segélyezésére alakult Karo-
lina Egylet. Az egylet kezdeményezésére gyűjtés indult
egy „Kóroda” felépítésére,
amelyre a vármegye tíz-
ezer forintot kölcsönzött, és
amely 1860–1861-ben épült
fel. A megnyitás Karolina
Augusta özvegy királyné
nevében történt.¹⁷

A megye legrégebbi egye-
sületének, a Mosonvármegyei Gazdasági Egyesü-
letnek 1861-ben a megye
akkori főispánja, gróf Zichy
Henrik vetette meg az alapját
azzal, hogy egyévi főispáni
fizetését az egyesület céljaira
felajánlotta. A megye gazda-
sági fellendülésében és meg-
erősödésében az Akadémia
mellett a gazdasági egyesü-
letnek volt oroszlánrésze.¹⁸

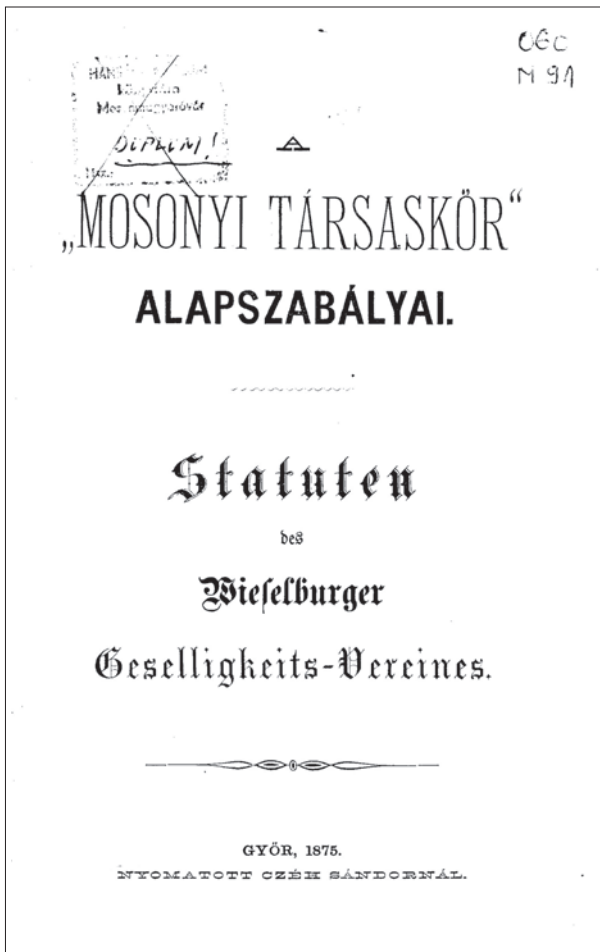
Az egyesületek sorában
fontos megemlíteni a Ma-
gyaróvári Széchenyi Kört,
amely a magyar társadalmi
élet és nemzeti kultúra ápo-
lására és fejlesztésére ala-
kult, 1881-ben. Működvelő
tagsággal rendelkezett az
1882-ben alapított Moson
megyei Történelmi és Régé-
szeti Egylet is, amely alapul
szolgált a mai Hansági Mú-
zeum elődjének megteremté-
séhez, amely az ország első

ilyen intézményeihez tartozott.¹⁹ Moson legrégebbi és leg-
nagyobb tagsággal rendelkező egylete volt az 1874-ben
alakult Mosoni Társaskör.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy Moson és Magyaró-
vár fejlődésének keretei mezőgazdaságilag biztosítva vol-
tak, iparilag is ígéretes jövő előtt álltak, mindezekhez pe-
dig megfelelő anyagi és szellemi tőke párosult.

2. A Mosoni Társaskör

A Mosoni Társaskör történetét és működését főként a saj-
tó hasábjai segítségével lehet rekonstruálni. A leírás ezért
az 1888. július elsejétől induló sajtóra és a Hansági Mú-
zeum Könyvtárában fennmaradt *Mosoni Társaskör alap-
szabályaira*²⁰ épül. Mosonban a németajkú lakosság volt
többségben a magyar lakossággal szemben, ezért a Mo-
soni Társaskör először német nyelven, a későbbiekben, a
magyarosító törekvések hatására magyar nyelven hirdette
rendezvényeit.

*A Mosoni Társaskör Alapszabályai*²¹

2.1. A Társaskör megalakulása

Az 1866-ban szerveződött a Mosonyi Férfi Dalárda Egylet, amely 1874. április 12-én tartott közgyűlésen nevét Mosoni Társaskörre változtatta. A zenészeti-szavalati és egyéb műelőadásokat erre felkért művészek és írók közreműködésével kívánták megrendezni. Elhatározták alkalmasszerűleg nyilvános hangversenyek szervezését belépti díj mellett, amelynek jövedelméből az egylet részben saját vagyonát gyarapította, részben jótékony célokra adakoztak.²² Így került sor arra, hogy 1890. október 28-án a Mosoni Társaskör a magyaróvári és devecseri tűzkárosultak megsegítésére estélyt rendezett, amelynek teljes bevételét felajánlották a rászorulóknak,²³ de rendeztek hangversenyt a mosoni szegénygyerekek javára is.²⁴

2.2. A Kör szervezeti felépítése

A Társaskörnek a tagjai közé tartoztak az „alapító tagok”, akik az egylet pénztárába egyszer s mindenkorra 100 forintot fizettek be, a „rendes tagok”, akiket a közgyűlés érdemeik elismeréséül választott. Minden tag az ünnepekre és a rendezvényekre családját és egy vendéget hívhatott meg.²⁵ A tagdíj nagyon magas volt, még a Széchenyi Kör éves tagdíját is felülmúlta, amely 1880-ban 4 forintot tett ki. Ennek ellenére egy 1908. december 3-i adat szerint a társaskörnek 102 tagja volt.²⁶ Az egyletnek olyan ismert személyek is a tagjai voltak, mint Kühne Ede és családja, Flesch Károly, a híres hegedűművész vagy ifj. Rauchbauer Károly, akit az egylet tagjai sorából emeltek a bírói székbe.²⁷ Kühne Ede nyitotta meg 1866-ban az egylet első közgyűlését, amelyen a kör első elnökének választották meg. A millenniumra ő maradt az egyetlen alapító tag.²⁸ Az egylet igazgatását az elnök, az alelnök, a választmányi tagok, a jegyző, a pénztárnok, a gazda, az ügyész, az irattárnok végezték, akiket az évi rendes közgyűlésen egy évre választottak meg. Az elnök képviselte az egyletet a hatóságok előtt, és az ő joga volt összehívni a tagokat közgyűlésre. Feladatai közé tartozott minden egyleti évről a közgyűlés elé jelentést terjeszteni az egylet működéséről és állapotáról. Az alelnök az elnök akadályoztatása esetében annak teljes hatáskörében lépett fel. A választmány a tiszviselőknél kívül 12 egyleti tagból állt, akik közül 6 tag zenei képzettséggel kellett hogy rendelkezzen. A választmány tagjaiból került ki a „rendelkező bizottság”, amelynek feladata volt előkészíteni az egylet művelzeti estélyeit, vigadalmait, a hangversenyeket és a társaskör bálját. A jegyző szerkesztette a tanácskozási jegyzőkönyvet a közgyűléseken, nyilvántartotta a tagok névsorát, szerkesztette továbbá az egyleti okmányokat, határozatokat és egyéb kiadványokat. Ő őrizte az egylet pecsétjének iratait. A gazda feladata volt a helyiségek felszerelése, helyes berendezése, díszítése, a jegyszedők felfogadása és a közönség kényelmi igényeinek kielégítése. A pénztárnok kezelte az egylet pénzbeli vagyonát, nyilvántartotta és beszédte a tagdíjakat. Az ügyész a társaskör jogi ügyeit képviselte a hatóságok és bíróságok előtt. Az irattárnok pedig az egylet zeneműveit, hangszereit és egyéb iratait gon-

dozta.²⁹ Az elnöknek joga volt rendkívüli közgyűlést összehívni, 15 egyleti tagnak az ok megnevezésével írásba foglalt kérelmére pedig köteles volt közgyűlést hirdetni.³⁰ A Mosoni Társaskör elnöke az 1874-es újjáalakulásakor Bókay Lajos mérnök volt, jegyzője pedig Fábry Nándor, Moson megye egyik leghíresebb numizmatája és a Történelmi és Régészeti Egylet tevékeny tagja.³¹ Az egyleti év mindig október hó elsejével kezdődött és szeptember hó végével záródott.³²

2.3. Estélyek és rendezvények

Rendezvényeik igen magas színvonalúak voltak zeneileg is, a város családjainak nívós zenei képzettsége folytán. Igazából a szórakozás, bálozás hozta össze az egész egyletet. „Ott ahol jól akar mulatni az ember, ott ahol a jókedvnek határa nincs, ott ahol igazán csak vigadni tud a fiatalság, az a Mosoni Társaskör” – írta a *Mosonvármegye* című lap 1909. április 29-i számának címlapján.³³ Az estélyek, rendezvények helyszíne a Fehér Ló vendéglő nagyterme volt. A nagyterem színpadát a Kühne család segítségével sikerült 1913-ban felújítani.³⁴ Nagy sikerrel mutatták be Csiky Gergely *A nagymama* című háromfelvonásos vígjátékát³⁵ és Virág Gyula királyi albíró *A bóbítás galamb* című egyfelvonásos népszínművét.³⁶ Sőt a Széchenyi Körrel közösen itt vitték színre Virág Gyula *Piroska* című népszínművének előadását, 1903. május 3-án.³⁷ Az estélyek elsősorban műkedvelő előadások voltak, és akkor tartották igazán színvonalasnak őket, ha híres művészek is felléptek rajtuk. 1881. november 7-én tartotta a Mosoni Társaskör a XV. táncestéllyel egybekötött alakulási ünnepélyét. 1881-ben Domitrovich Elvira, Moson megye szülötte, a müncheni színház tagja lépett fel, s ráadásként magyar népdalokkal szórakoztatta a közönséget.³⁸ A kör tagjainak sorából indult világot bejáró útjára a már említett Flesch Károly hegedűművész és zenepedagógus. A *Mosonmegyei Lapok* rendszeresen tudósított fellépéseiről:

„A legnagyobb tetszést Flesch Károly művész hegedűjátéka aratta, ki valóban többet nyújtott, mint e közönség várt. Szép reményekre jogosító tehetsége és ismert szorgalma mellett bizonyára az elsőrangú hegedűművészek közé küzdi fel magát Mosonymegye dicsőségére.”³⁹

Az egylet csak alkalmi dalárdát tudott felállítani. Műkedvelőkori dalosokról tudunk 1895-ből és 1911-ből.⁴⁰ Változást hozott Moson zenei életében a Kühne-gyári munkásdalárda megalakulása Vajda István állami tanító vezetésével, 1903-ban.⁴¹ A meghívott művészek egyesével vagy párosával jöttek, mint például Maitinczky Emma és Cseh Tamás a pozsonyi színházból.⁴² Az estélyek közül a legnépszerűbbek a bálók voltak. 1901-től egy 15 tagú bálbizottságot hoztak létre, amelynek feladata a bálók előkészítése volt.⁴³ 1906 óta minden szilveszterkor óév-búcsúztató estélyt tartott a társaskör, igen nagy sikerrel.⁴⁴ A kör fő táncestélye a farsangi álarcosbál volt. Bohócestélyt ritkán tartottak, ezek közül kiemelkedik az 1895. évi.

Ekkor az Osztrák–Magyar Monarchia festői népviseletein kívül a jelmezesek felvonulása és tánca emelte a hangulatot.⁴⁵ Az estélyeken a bemenetelért a nem tagoknak természetesen fizetniük kellett, s az ilyen rendezvényeket gyakran jótékonykodással is egybekötötték.⁴⁶ 1899-ben Kühne Károly amerikai újtjáról tartott kétórás szabad előadást, amelyet mindvégig talpraesett megjegyzéseivel fűszerezett.⁴⁷ 1900-ban Flesch Károly apja dr. Flesch Salamon orvos tartott ismeretterjesztő előadást *Egy fejezet az egészségtanból mikroszkópiai demonstrációkkal* címmel.⁴⁸ A Mosoni Társaskör egyedülálló érdeme, hogy lehetőséget nyújtott az embereknek, Moson lakói számára a szórakozásra, mulatozásra és a kikapcsolódásra. Ez az egyesület volt az Mosonban, amely közelebb hozta a község egész polgárságát.

3. A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet

3.1. Előzmények

Magyarországot a 19. század első felében a fő- és köznevelés legjobbjai által indított és vezetett reformmozgalom emelte az európai polgári államok sorába. Hagyományosan az 1825. évi első reformországgyűléstől számítjuk ezt a korszakot, amikor gróf Széchenyi István felajánlotta éves jövedelmét „...oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti elő honosainknak magyarokká nevelését” felállítására.⁴⁹ Széchenyi példáját sokan követték, s a felajánlásokból 1830-ban megkezdhetette működését a Magyar Tudományos Akadémia, amely egy kézben, szervezeten fogta össze a magyar szellemi életet. 1867-ben létrehozták a Magyar Történelmi Társulatot,⁵⁰ amely már a megalakulása évében kiadta hivatalos lapját, a *Századokat*. 1868-ban jelent meg a belügyminisztérium rendelete, amely a vasútépítések során előkerülő leletekre bejelentési kötelezettséget írt elő.⁵¹ A pénzügyminiszter 1873. november 12-én kelt rendelete megszüntette az államkincstárnak fennmaradó érmék és régiségek beolvasztási kötelezettségét, és értékesítési módját közárverésben határozta meg, így teremtve jobb vásárlási lehetőséget a vidéki múzeumoknak és magángyűjtőknek.⁵² 1881-ben adták ki a műemlékek fenntartásáról szóló törvényt, amely négy fejezetben fog-

lalta össze a műemlékek gondozását, a fenntartás céljából történő kisajátítását, a büntető határozatokat és a Műemlékek Országos Bizottságának felállítását.⁵³ A Magyar Történelmi Társulat mellett szinte valamennyi megyében megalakultak a helytörténet-kutatás vidéki szervezetei, egyesületei, és helytörténeti forráskiadványok, feldolgozások egész sorát adták ki. Megnyiták a kutatók előtt az egyházmegyei levéltárak, főúri, nemesi családok sora tette hozzáférhetővé családi levéltárának iratait, és nem volt hiány mecénásokban sem.⁵⁴ 1877-ben Moson vármegye a Magyar Történelmi Társulat alapító tagjai közé lépett. „A társulat örvendetes tudomásul veszi és köszönetét írásban is tolmácsolandja” – írta a *Századok* című folyóirat.⁵⁵ A régészet és a gyűjtés nem volt ismeretlen fogalom sem a megyében, sem a városban. Mosonszentmiklóson báró Sina Simon cukorgyár-tulajdonos már az 1850–1860-as években „uradalmi múzeumot” létesített. Ennek anyagát régészeti leletek képezték, amelyeket saját ásatásai során gyűjtött össze.⁵⁶ Trachovics Remig 1884-ben bekövetkezett haláláig bencés apátság levéltárnokként elévülhetetlen érdemeket szerzett a történelemkutatás terén. 1875-ben Trefort Ágoston vallás és közoktatás miniszter „a hazai műemlékek felkutatása, megóvása és megismertetése körül kifejtett buzgó és sikeres tevékenységéért [...] a magyar országos műemlékek bizottságának kültagjává kinevezi”. Három évvel később Pulszky Ferenc kérte fel az

Országos Régészeti és Embertani Társulat elnökéeként, hogy „szíveskedjék hozzánk csatlakozni és saját körében társulatunk érdekében buzgolkodni”.⁵⁷

3.2. Az egylet megalakulása

Nem volt tehát ismeretlen fogalom a megyében a múzeum, a történelmi emlékek gyűjtése, a régészet. Ez kedvező talajt jelentett a megyei történelmi egyesület, megyei múzeum létrehozására. Már csak egy olyan ember hiányzott, aki nemcsak a gondolatot, de a tettet is fontosnak tartotta, és felvállalta a kezdeményezést, a szervezést. Erre a feladatra a magyaróvári piarista gimnázium tudós tanára, Ivánfi Ede⁵⁸ vállalkozott.

Ivánfi Ede⁵⁹

3.3. Ivánfi Ede munkássága

A magyaróvári piarista gimnázium régészeti gyűjteményének alapját Ivánfi Ede, a gimnázium történelemtanára

vetette meg. A magát avarkutatónak tartó Jancsyk Béla – ez volt az eredeti neve – a Pozsony megyei Somorján látta meg a napvilágot. Diákéveit Pozsonyban töltötte, majd 1846-ban a piarista rend szerzetese lett, ekkor változtatta nevét Ivánfi Edére. Tanulmányutakon sokat járt külföldön, látogatta a külföldi múzeumokat. Tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak, az Országos és Délmagyarországi Régészeti Társulatnak és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társulatnak. Az 1879–1880-as tanév kezdete előtt Magyaróvára helyezték, és több mint egy évtizedig a piarista gimnázium tanára volt.⁶⁰ 1885. évi május hó 25-én a 27.888 sz. a. kelt miniszteri rendelet által jóváhagyott alapszabályok alapján megalakult a Mosonvármegyei Történelmi és Régészeti Egylet, amelynek szellemi atyja, életre hívója – Deininger Imre gazdasági akadémiai tanár támogatása mellett – Ivánfi Ede volt. Régészeti munkássága mellett híres volt mint kertész, mint nagy rózsatermelő és virágkedvelő is.⁶¹

3.4. Deininger Imre tevékenysége

Ivánfi kezdeményezésének lelkes támogatója és segítőtársa volt Deininger Imre a magyaróvári Gazdasági Akadémia tanára. A magyaróvári intézetben szerzett oklevelet, majd rövid esztergomi tartózkodás után Debrecenbe hívták tanárnak. 1874 őszén helyezték át Magyaróvára, akkor, amikor az intézetet gazdasági akadémiává nevezték át. 1876-os ásatásai során Nyáry Jenő az aggteleki barlang települési rétegében nagy mennyiségű gabonaleletet tárt fel, és ezeket Magyaróvára küldte vizsgálatra. Deininger 24 fajt mutatott ki a neki küldött leletanyagban. Azért különös jelentőségű ez a vizsgálat, mert ezzel egy teljesen új tudományág született meg hazánkban és éppen városunkban: a régészeti növénytan, vagyis az archeobotanika. Fiatal tudományág volt ez, alig 10 évvel azelőtt, 1865-ben született meg Oswald Heer svájci feltárásai során, és a fellendülőben lévő magyar régészet Deininger jóvoltából hamarosan a legújabb módszereket, a botanikusok és más természettudományos kutatók segítségét is igényelhetette.⁶² Így találkozhatott egymással Magyaróvárrott a két tudós, Ivánfi Ede és Deininger Imre, akik elkezdték szervezni a régészeti egyletet 1882-ben. Deiningert 1884-ben ki nevezték a keszthelyi Gazdasági Tanintézet igazgatójává, így elkerült Moson megyéből.⁶³

3.5. Az alakuló közgyűlés

1882. augusztus 5-én kelt a Deininger Imre akadémiai tanár, Ivánfi Ede gimnáziumi tanár, Major Pál királyi tanácsos, dr. Sötér Ágost és Steiner Márton apát-plébános aláírásával ellátott, a megye összes községébe szétküldött és kifüggesztett körlevél, amelynek útján felhívták az ügy iránt érdeklődők figyelmét, hogy aki a nemes célban segíteni tud, akár mint az egylet tagja, akár mint annak pártolója, azt Magyaróvárrott a vármegyei székház nagytermében 1882. évi szeptember hó 2-án délelőtt 9 órakor tartandó alakuló közgyűlésre meghívják.⁶⁴ Az eredmény lehangoló

volt: az egész megyéből mindössze heten jelentek meg. Az érdeklődés hiánya nem akadályozta meg azt, hogy a lelkes kis csoport az alapszabály tervezetét megvitassa, és az Egylet ideiglenes megalakulását jelentse ki. Ideiglenes elnöké dr. Sötér Ágostot, ideiglenes jegyzővé dr. Nagy Kristófot választották meg. Az ideiglenes elnökséget felkérték az alapszabályok helybenhagyás végett felterjesztésére, és az összes szervezési teendők elvégzésére.⁶⁵ Az alakuló közgyűlésen megvitattott szabályokat a Belügyminisztérium nem fogadta el, és azokat módosítás végett visszaküldte. A módosított alapszabályokat a Belügyminisztérium 1883. június 5-én kelt rendeletével hagyta jóvá.⁶⁶ Mindezek ellenére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium csak 1885-ben, amikor az Egylet ásatásainak eredményei az országos régészeti kongresszuson a szakemberek figyelmét felkeltették, ismerte el hivatalosan a Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egyletet.⁶⁷

3.6. Az Egylet szervezeti felépítése

Az alapszabály kimondta, hogy az egylet célja: „A megyében létező őskori, ókori és középkori műrégiségek gyűjtése, ásatások eszközölése, s a leleteknek egy Magyaróvárrott felállítandó régiségtárbeli csoportosítása.” Továbbiakban kihangsúlyozta, hogy az Egylet gyűjteménye Moson megye tulajdonát képező és az Egylet tiszteletbeli elnöke Moson megye mindenkori főispánja.⁶⁸ Az 1883. október 6-ra összehívott közgyűlésen 13 tag jelent meg. Az ideiglenes megválasztott elnökség beszámolt az Egylet eddigi működéséről és beadta lemondását. Bár Sötér kezdetben vonakodott, végül mégis elnöké választották, a közgyűlésen ugyanis kimondta: „...más elnököt nem választ, s ha a választás el nem fogadtatik az egész ügyet elejtjük...”⁶⁹ Az elnök a régészeti, Ivánfi pedig alelnökként a történelmi kutatás irányítását vállalta. Átvizsgálta a dunacsunyi Jankovits családtól kapott közel félezer okiratot tartalmazó családi levéltárat, nemcsak rendszerezte az iratokat, hanem közel 100 darabot kivonatolt és fel is dolgozott.⁷⁰ A közgyűlés felkérte Sötért, hogy szerezze meg a megye támogatását az egylet részére. Moson megye vezetősége Sötér kérésének eleget téve a következő határozatot hozta:

- „1. Mosonmegye közönsége a Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egyletbe örökös tagminőségben belépve az Egylet védnökségét elfogadta.
2. Engedélyt ad az egyletnek, hogy a Megye címerét saját címerének, mint köriratnak alkalmazása mellett egyleti pecsétnek is alkalmazhassa. Az Egyletnek azon kérése, hogy rendes évi segélyben részesíthessék nem adatik meg. Végül az Egyletnek azon szándéka, hogy részére beszerzett és még ezután beszerzendő leleti elhelyezése végett a megyei székházban egy szobából álló helyiség jelöltessen ki ezúttal mellőztetik, de a megye új székházának felépülése után figyelembe fogja vétetni.”⁷¹

Az Egylet tagságát örökös, alapító, rendes és tiszteletbeli tagok alkották. Az Egylet tagja lehetett minden feddhetetlen előéletű polgár, mindkét nembeli egyén, továbbá község vagy más erkölcsi személy vagy egylet, amely utóbbiak magukat egy küldött által képviseltették. Így lehetett örökös tag a megye, Frigyes király herceg, császári és királyi fensége magyaróvári uradalma, galánthai herceg Esterházy Miklós őfőméltósága, vagy például Vaszary Kólos Ferenc bíbornok, aki Magyarország hercegprímása volt. Tiszteletbeli tag volt többek között Pulszky Ferenc őméltósága, egyetemi tanár és a Nemzeti Múzeum Régisegtárának őre, dr. Török Aurél őnagysága, az Antropológiai Múzeum igazgatója és dr. Lipp Vilmos kanonok őnagysága,⁷² a Ferenc József rend lovagja, akinek jelentős szerepe volt a vas megyei régészeti egylet létrehozásában.⁷³ A *Századok* 1884-ben adott hírt először az Egyletről:

„Mosonmegyében sikerült egy történeti és régészeti egylet alakítani, melynek eddig 4 örökös /100 frt./, 3 alapító /50 frt./ és 56 rendes /3 frt./ tagja van. Az Egylet már meg is alakult, s a tisztviselői a következők: elnök: dr. Sötér Ágost, alelnök: Ivánfi Ede, titkár: dr. Nagy Kristóf, választmányi tagok: Alleker Lajos tanár, Braun Adolf plébános, Deininger Imre tanár, Fábry Nándor régész és Zechmeister József ügyvéd.”⁷⁴

Az egyleti ásatásokból nyerendő leletek az Egylet tulajdonát képezték.⁷⁵ Az Egylet minden év januárjában a közgyűlés előtt tárgyalta tevékenységét és a pénztáros jelentését. Ásatásokat eszközölhetett, kiállításokat rendezett és az Egylet nevében vétel és csere esetében is jogérvényesen intézkedhetett.⁷⁶ Az Egylet az 1881. július elsejével megjelenő *Mosonmegyei Lapok* egyik alapítója és kiadója volt a Széchenyi Kör mellett, így az egyleti hírek hétre-hétre megjelentek az újság hasábjain.⁷⁷

3.7. Az Egylet tevékenysége

A kezdeti kutatómunkát a közvélemény egy része kételkedéssel és lekicsinyléssel fogadta, kétségbe vonva azt a feltevést, hogy a megye területén is találhatóak érdemleges régészeti leletek. Ennek ellenére a lelkes munka meghozta az elismerést és az anyagi gyarapodást. 1886-ban a Moson Megyei Takarékpénztár 50 forintnyi segélye és a győri káptalan 25 forintnyi adománya mellett „ő felsége Ferencz József apostoli királyunk az Egylet tudományos törekvéseinek előmozdítására a belügyminisztérium által 300 forintot küldött”.⁷⁸ A megyétől befolyó pénzből, s az adományokból Sötér ásatásokat szervezett. Tízezer darabból álló régészeti és numizmatikai gyűjteményt hagyott hátra.⁷⁹ 1885-ben került elő Csuny község határában az első avar sír, amely többszázas temetőhöz tartozott. Több éven keresztül folytatott ásatásokat Csuny községben Sötér. Elsőként vezette be a leletek síronkénti csoportosítását.⁸⁰ 1886 júniusában Pulszky Ferenc a múzeumok országos felügyelője levelet intézett az Egylet felé, amelyben elismerően nyilatkozott működéséről és a kulturális életben betöltött szerepéről. Pulszky levele után az Egylet

vezetősége kieszközölte a császári és királyi közös hadügyminisztérium azon rendeletét, amely a brucki katonai tábor területén utász hadgyakorlatok és építések alkalmával előkerült leletek ne Bruck városának levéltárába, hanem az Egyesületnek régisegtárába szállíttassanak.⁸¹ A *Századok* 1887-ben adott hírt arról, hogy Sötér Ágost rendelkezésére álló leletek alapján feltételezi, hogy Ad Flexum római erőd nyomai ugyancsak a város határában, a Lajta és a Duna kanyarulatánál lehetett.⁸² Az eredmények és az anyagi erősödés lassanként felszámolta az Egylet szembeni kezdeti passzivitást. 1886 elején 104, az év végén már 133 volt a rendes tagok száma, a következő esztendőben ez 182-re bővült, s ezzel jelentősen emelkedett a tagdíjakból származó bevétel is.⁸³ 1886-ra elkészült Major Pál *Mosonmegye monográfiája* című kétkötetes munkája, amely a megye természetrajza, népességi, gazdasági és közigazgatási viszonyai mellett adatokat nyújt a megye múltjából is.⁸⁴ A *Monográfiának* azonban volt egy szembevethető hiányossága, az, hogy nem foglalkozott az őskor történetével.⁸⁵ Az egylet igazgatóválasztmányának 113/1896. sz. a. kelt határozata alapján a honfoglalás ezeréves ünnepélyének emlékére egyleti *Emlékkönyv* szerkesztését tűzte ki célul.⁸⁶

3.8. Ivánfi Ede és Sötér Ágost vitája

Az *Emlékkönyv* megjelentetésének körülményei azonban 1898-ban árnyékot vetettek az egylet tevékenységére. Ivánfi Ede az egylet és a vármegye törvényhatóságától kapott megbízás alapján hozzáfogott *Moson megye monográfiájának* megírásához.⁸⁷ A Magyar Tudományos Akadémiától kedvező bírálatot kapott, és a *Századok* is hírt adott a műről:

„A legtöbb vármegye és a város a millenium alkalmából már kiadta monográfiáját... Sajnálattal értesültünk, hogy Mosony megye monográfiája még nincs sajtó alatt. Sőt a pénzügyi viszonyok miatt egyhamar nem is lehet remélni, hogy sajtó alá kerüljön. Nagy mulasztás ez a megye részéről s hisszük, hogy fognak módot találni kiadására.”⁸⁸

Megjelenése azonban a mai napig várat magára. Ivánfi 1898. szeptember 3-án nyílt levélben írta meg a *Századok*-ban, hogy azért nincs pénz a monográfia kiadására mert Sötérnek és a megye alispánjának köszönhetően az Egylet közgyűlése egyetlen krajcárt sem szavazott meg ezen nemes célra.⁸⁹ Ugyanezen évben megjelent Sötér válasza a *Századok* hasábjain. Leírta, hogy Ivánfi az általa gyűjtött adatokat, „föltett magán kincsként” őrizte, így fogalmuk sem volt a készülő mű terjedelméről és értékéről.⁹⁰

3.9. A múzeum felépítése

A nagyobb részt régészeti leletekből álló múzeumi gyűjtemény kezdetben a városháza nagytermében, 1887-től a régi megyeháza egyik földszinti helyiségében kapott helyet.

A „kiállítási irodában” minden nap 9-től délután 5 óráig ügyeletet tartott az Egylet vezetősége. A kiállítást vasárnap délelőttönként tekinthette meg az érdeklődő közönség.⁹¹ A vármegye közönsége 1904-ben határozatot hozott, hogy „a múzeum részére új épületet kell emelni”. A közgyűlés a múzeum építésére kölcsönt szavazott meg, a város pedig ingyen biztosította a telket.⁹² A múzeum épületének tervezésével Hönel Béla magyaróvári építész bízta meg. Az építkezés 1910-ben vette kezdetét és 1912. október elsejére teljesen el is készült. Az első állandó kiállítás Bella Lajos régész és dr. Krammer Dezső közreműködésével 1913 októberében nyílt meg.⁹³ Az első világháború kitörése következtében a múzeumot lezárták, helyén hadikórház és laktanya működött, a háború utolsó éveiben pedig gabonarakárként, majd káposztaszavanyítóként funkcionált.

PREIER, ZSUZSANNA

Vorstellung der Kulturvereine des Komitats Moson am Ende des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Aktivitäten des Mosoni Gesellschaftskreis und des Historischen und Archäologischen Verein des Komitats Moson (Zusammenfassung)

Das Ziel dieser Arbeit ist es, die Entstehung und Entwicklung des Vereinswesens darzustellen, mit besonderem Augenmerk auf die Anfänge im 19. Jahrhundert sowie auf die gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und kulturellen Faktoren, die zur Gründung dieser Organisationen beigetragen haben. In der heutigen Zeit, in der das Interesse an der Vereinsgründung wieder zunimmt, lohnt es sich, die Merkmale der damaligen Vereinsstrukturen kennenzulernen – einschließlich ihrer Satzungen, organisatorischen Strukturen sowie des Alltagslebens, der Denkweise und der Freizeitaktivitäten der Mitglieder. Im Rahmen der Untersuchung werden die wesentlichen Merkmale der Ver-

4. Utószó

Remélhetőleg sikerült bemutatnom e feldolgozás során, hogy az egyesületi élet mennyire természetes és nélkülözhetetlen a 19. század végi Magyarországon. Moson és Magyaróvár az összefüggő német nyelvterület peremrészén helyezkedett el, ezért nagyon erős volt a német hatás, így a teljes elmagyarosodásra, asszimilációra Moson megye területén nem volt esély. A két település története és kulturális viszonyai összefonódnak a vizsgált korszakban, mintegy megelőzve az 1939-es egyesítést. Feltárul előttünk, hogy a korszak polgára vagyonának, tudásának és szakértelmének köszönhetően milyen aktív szerepet vállalt a közösségben. Célom, hogy a ma élő emberek megismerhessék, hogy hogyan éltek, miként gondolkodtak elődeink, mennyire más, s talán emberibb volt az a mára már kissé feledésbe merült világ.

einsarbeit, deren Einfluss auf lokale Gemeinschaften sowie die von ihnen geschaffenen kulturellen und wissenschaftlichen Werte analysiert. Die Studie soll einen Einblick in den Alltag und die Aktivitäten der untersuchten Vereine geben. Durch die historische Analyse lässt sich nachvollziehen, wie frühere Generationen gedacht haben, welche Werte sie verfolgt haben, wie sie ihr Gemeinschaftsleben gestaltet haben und welche Traditionen sie hinterlassen haben. Das von den Vereinen geschaffene kulturelle Erbe – wie Museen, Bibliotheken, die lokale Presse und andere Institutionen – spielt bis heute eine bedeutende Rolle bei der Bewahrung des lokalen Kulturerbes.

PREIER, ZSUZSANNA

Presentation of Cultural Associations in Moson County at the End of the 19th Century, with Particular Emphasis on the Activities of the Moson Social Club and the Moson County Historical and Archaeological Society (Abstract)

This study is aimed at presenting the formation and development of associational life with special regard to both the beginnings in the 19th century and the social, economic and cultural factors contributing to the establishment of these associations. Nowadays, when there is a renewed interest in the establishment of associations, it is worth getting to know the characteristics of the operation of associations of the period, including their rules and bylaws, their organizational structure, as well as the everyday life, the way of thinking and the leisure activities of the members.

The research explores the main characteristics of the operation of the associations, their impact on the local com-

munities, and the cultural and scientific values created by them.

The study aims to provide an insight into the everyday life and activities of the examined associations. The historical analysis helps to understand how the previous generations thought, what values they followed, how their community lives were shaped, and what traditions we were left by them. The cultural heritage created by associations – museums, libraries, local press and other institutions – still play a crucial role in the preservation of local cultural heritage.

Jegyzetek

- ¹ THULLNER István (szerk.): *Mosony vármegye. Helytörténeti olvasókönyv (kismonográfia)*. Győr–Mosonmagyaróvár, 1993. Győr–Moson–Sopron Megyei Pedagógiai Intézet, 79. p.
- ² PUSZTAI Rezső: Moson és Magyaróvár a római kortól a XV. századig. In BÖRÖNDI Lajos: *Mosonmagyaróvár. Az ország kapuja*. Mosonmagyaróvár, 1996. Mosonmagyaróvár Önkormányzata, 8. p.
- ³ HALLER János: *Moson vármegye történeti földrajza*. (1941) (Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek IX.) Szerk. Tuba László, Mosonmagyaróvár, 1988. Mosoni Polgári Kör–Győr–Moson–Sopron Megyei Önkormányzat–Mosonmagyaróvár Város Önkormányzata, 90–92. p.
- ⁴ BÉL Mátyás: *Az újkori Magyarország földrajzi–történelmi ismertetése. Moson vármegye*. (Moson–Magyaróvári Helytörténeti Füzetek. IV.) Szerk. Hámor Vilmos, Mihály Ferenc, Moldoványi Géza, Pusztai Rezső, Tuba László, Mosonmagyaróvár, 1985. Győr–Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság–Hazafias Népfront Mosonmagyaróvári Bizottsága–Mosonmagyaróvári Múzeumbarát Egylet, 38. p.
- ⁵ HALLER 1988. 90–92. p.
- ⁶ BÉL 1985. 43–44. p.
- ⁷ HALLER 1988. 92–95. p.
- ⁸ Uo. 95–97. p.
- ⁹ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása*. 1. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. I. Általános jelentés. (Magyar Statisztikai Közlemények 42. kötet) Budapest 1912. A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 26. p.
- ¹⁰ RUFF Andor (szerk.): *Mosonmagyaróvár emlékkönyve*. Magyaróvár, 1929. 21. p.
- ¹¹ VÖRÖS Antal: *Óvár; Óvár... A Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola 150 éve. 1818–1968*. Budapest. 1968. Mezőgazdasági Kiadó, 111–123. p.
- ¹² THULLNER 1993. 183–197. p.
- ¹³ HALLER 1988. 20. p.
- ¹⁴ THULLNER 1993. 213–215. p.
- ¹⁵ Uo. 212. p.
- ¹⁶ Uo. 214. p.
- ¹⁷ Uo. 215. p.
- ¹⁸ HALLER 1988. 138–139. p.
- ¹⁹ Uo. 141–142. p.
- ²⁰ *A mosonyi társaskör alapszabályai*. Győr, 1875. Hansági Múzeum Könyvtára 1634. sz. 1 p.
- ²¹ Kép forrása: szerzői közlés. Huszár Gál Városi Könyvtár, digitalizált dokumentumok. <http://www.hgkmoavar.hu/index.php/adatbazisok/digitalizalt-dokumentumok>.
- ²² Uo. 2–3. p.
- ²³ A Mosoni Társaskör. Hírek. *Mosonmegyei Lapok*, 1890. (október 19.) 42. sz. 152. p.
- ²⁴ A társaskör mulatsága. Hírek. *Mosonmegyei Értesítő*, 1898. (február 27.) 8. sz. 2. p.
- ²⁵ *A mosonyi társaskör alapszabályai*. Győr, 1875. Hansági Múzeum Könyvtára 1634. sz. 6. p.
- ²⁶ A Mosonyi társaskör közgyűlése. *Mosonvármegye*, 1908. (december 3.) 22. sz. 2. p.
- ²⁷ A mosoni társaskör. Hírek. *Mosonvármegye*, 1910. (december 11.) 48. sz. 3. p.
- ²⁸ A mosoni társaskör. Hírek. *Mosonvármegye*, 1896. (április 18.) 16. sz. 65. p.
- ²⁹ *A mosonyi társaskör alapszabályai*. Győr, 1875. Hansági Múzeum Könyvtára 1634. sz. 16–17. p.
- ³⁰ Uo. 21–22. p.
- ³¹ Uo. 30. p.
- ³² Uo. 25–26. p.
- ³³ A mosoni társaskör estélye. Hírek. *Mosonvármegye*, 1909. (április 29.) 34. sz. 1. p.
- ³⁴ A Mosoni Társaskör közgyűlése. *Mosonvármegye*, 1913. (február 6.) 11. sz. 2. p.
- ³⁵ A mosoni társaskör estélye. *Mosonvármegye*, 1912. (április 11.) 33. sz. 3. p.
- ³⁶ Mosoni Társaskör. Hírek. *Magyaróvári Hírlap*, 1903. (február 6.) 42. sz. 3. p.
- ³⁷ A mosoni társaskör. Hírek. *Magyaróvári Hírlap*, 1903. (április 19.) 16. sz. 3. p.
- ³⁸ A kisdedek ünnepe. Hírek. *Mosonmegyei Lapok*, 1891. (július 5.) 27. sz. 115. p.
- ³⁹ A mosoni társaskör. Hírek. *Mosonmegyei Lapok*, 1889. (október 11.) 42. sz. 229. p.
- ⁴⁰ A mosoni társaskör. Hírek. *Mosonvármegye*, 1911. (május 11.) 13. sz. 112. p.
- ⁴¹ A munkásdalárda megalakulása. Hírek. *Mosonvármegye*, 1903. (január 25.) 4. sz. 89. p.
- ⁴² A mosoni társaskör mulatsága. Hírek. *Mosonvármegye*, 1908. (december 24.) 28. sz. 4. p.
- ⁴³ A mosoni társaskör. Hírek. *Mosonvármegye*, 1901. (január 1.) 1. sz. 5. p.
- ⁴⁴ Társasköri szilveszter – estély. Hírek. *Magyaróvári Hírlap*, 1907. (január 6.) 1. sz. 2. p.
- ⁴⁵ A mosoni társaskör által rendezendő „bolondok estélye”. Hírek. *Mosonmegyei Lapok*, 1895. (február 17.) 7. sz. 27. p.
- ⁴⁶ ENZSÖL Imre: A mosoni társaskör rövid története. 1866–1914. In SZENTKUTI Károly (szerk.): *A Hansági Múzeum Évkönyve. 1998*. Mosonmagyaróvár, 1998. Hansági Múzeum, 33. p.
- ⁴⁷ A mosoni társaskör. Hírek. *Mosonvármegye*, 1899. (december 10.) 6. sz. 4. p.
- ⁴⁸ Estély. Hírek. *Mosonvármegye*, 1900. (április 1.) 14. sz. 4. p.
- ⁴⁹ Széchenyi István felszólalása a pozsonyi országgyűlés alsóházában 1825. nov. 3-án. In SZÁSZ Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása. A Széchenyi-szobor leleplezési ünnepére*. Budapest, 1880. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 111. p.
- ⁵⁰ Vö. *A Magyar Történelmi Társulat alapszabályai*. Pest, 1867. Emich Gusztáv.
- ⁵¹ A m. k. belügyministeriumnak 1868. évi február 1-jén kelt rendelete az ország valamennyi törvényhatóságához és az erdélyi királyi fő-kormányzókhoz: a történelmi és régészeti tárgyak megóvása tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1868. 139. p.
- ⁵² Vö. FRIEDRICH István: A pénzügyi m. kir. miniszternek az érem és kincslelete ügyében kibocsátott rendelete. *Archeológiai Értesítő*, 1873. (december 15.) 17. sz. 309–310. p.
- ⁵³ 1881. évi XXXIX. törvénycikk a műemlékek fenntartásáról.
- ⁵⁴ HÓMAN Bálint: *A forráskutatás és forráskritika története*. Budapest, 1925. Magyar Történelmi Társulat, 15–32. p.
- ⁵⁵ Történelmi Társulat. *Századok*, 1887. 361. p.
- ⁵⁶ BANA József et al.: *A mosoni síkság története*. (Kiállításvezető) Szerk. Pusztai Rezső, Mosonmagyaróvár, 1994. Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 4. p.
- ⁵⁷ Győr–Moson–Sopron Megye Hivatalos Levéltárának Mosonmagyaróvári Részlege. XIII. 10/11. Modrovich család levelei 1717–1888.
- ⁵⁸ ENZSÖL Imre: Ivánfi Ede (1821–1900). In TÓTH László (szerk.): *Arabona Múzeumi Közlemények 35/1–2.*, Győr, 1997. dr. Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 285–288. p.
- ⁵⁹ Kép forrása: szerzői közlés.
- ⁶⁰ HALLER János: *Nevezetes embereink. Mosonmegyei arcképek*. (kézirat) Magyaróvár, 1942. Hansági Múzeum Adattára, 371. sz. 66. p.
- ⁶¹ SZENTKUTI Károly: Ivánfi Ede, a tudományszervező (1821–1900). Megemlékezés halálának 100. évfordulóján. *Moson Megyei Műhely*, 1999. 2. sz. 6–7. p.
- ⁶² FÜZES Miklós: Deininge Imre élete és munkássága. In SÁGI Károly (szerk.): *Georgikon 175*. Budapest, 1972. Mezőgazdasági Kiadó, 113–120. p.

- ⁶³ PINTÉR János: Deininger Imre. In FÜR Lajos – PINTÉR János (szerk.): *Magyar agrártörténeti életrajzok I.* Budapest, 1987. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 397–400. p.
- ⁶⁴ SÓTÉR Ágost: *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet Emlekkönyve.* Magyaróvár, 1898a. Czéh Sándor-féle Könyvnyomda, 13. p.
- ⁶⁵ PUSZTAI Rezső: *A múzeum története.* (kézirat) Magyaróvár, 1965. Hansági Múzeum Adattára, 312. sz. 2. p.
- ⁶⁶ *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet alapszabályai 1883.* Hansági Múzeum Könyvtára, F 1351. 10. p.
- ⁶⁷ Vidéki társulatok. *Századok*, 1886. 185. p.
- ⁶⁸ *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet alapszabályai 1883.* Hansági Múzeum Könyvtára, F 1351. 4. p.
- ⁶⁹ SÓTÉR 1898a. 111. p.
- ⁷⁰ Vidéki társulatok. *Századok*, 1886. 186. p.
- ⁷¹ Győr-Moson-Sopron Megye Hivatalos Levéltárának Mosonmagyaróvári Részlege, IV/B.902.a. Mosonvármegye törvényhatóságának bizottsági iratai, 1884/210.
- ⁷² *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet tagnévsora.* Hansági Múzeum Könyvtára, F 1347. 10. p.
- ⁷³ MAYER László: *Lipp Vilmos.* (Vasi életrajzi bibliográfiák XXII.) Szombathely, 1988. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, 16. p.
- ⁷⁴ Vidéki társulatok. *Századok*, 1884. 269. p.
- ⁷⁵ *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet alapszabálya 1885.* Huszár Gál Könyvtár, Mosonmagyaróvár, A/416, 3–5. p.
- ⁷⁶ Uo. 6. p.
- ⁷⁷ *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet hírei. Mosonmegyei Lapok*, 1881. (július 1.) 1. sz. 4. p.
- ⁷⁸ *A Moson megye védnöksége alatt álló Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet 1886. év elnöki jelentése.* Hansági Múzeum Könyvtára, F 1342. 1. p.
- ⁷⁹ *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egyletnek Magyaróvárott 1904. évi április hó 9-én tartott közgyűléséről felvett jegyzőkönyv.* Hansági Múzeum Könyvtára, F 1348. 1. p.
- ⁸⁰ SÓTÉR 1898a. 162–165. p.
- ⁸¹ *A Moson megye védnöksége alatt álló Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet 1886. évi elnöki jelentése.* Hansági Múzeum Könyvtára, F 1342. 1. p.
- ⁸² Vidéki társulatok. *Századok*, 1887. 378. p.
- ⁸³ Vidéki társulatok. *Századok*, 1886. 641. p.
- ⁸⁴ MAJOR Pál: *Mosonmegye monographiája.* 1. füzet. Magyar-Óvár, 1878. Czéh Sándor; MAJOR Pál: *Mosonmegye monographiája.* 2. füzet. Magyar-Óvár, 1886. Czéh Sándor-féle Könyvnyomda.
- ⁸⁵ SÓTÉR 1898. 171. p.
- ⁸⁶ *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet 1898. évi elnöki jelentése.* Magyaróvár, 1899. 2–6. p.
- ⁸⁷ IVÁNYI Ede: *Mosonvármegye múltja és jelene.* (kézirat) Hansági Múzeum Könyvtára, 568. Sz. 1. p.
- ⁸⁸ Vegyes közlések. *Századok*, 1898. 568. p.
- ⁸⁹ IVÁNYI Ede: Nyílt levél. *Századok*, 1898. 669. p.
- ⁹⁰ SÓTÉR Ágost: Mosonmegye monographiája ügyében. *Századok*, 1898. 958. p.
- ⁹¹ SÓTÉR 1898a. 182. p.
- ⁹² Győr-Moson-Sopron Megye Hivatalos Levéltárának Mosonmagyaróvári Részlege, IV/B.902.a. Mosonvármegye törvényhatóságának bizottsági iratai. 1904/423.
- ⁹³ PUSZTAI 1965. 11. p.

